

TOMKA BÉLA:

AZ 1931-ES NÉMET BANKVÁLSÁG^X

A világgazdasági válság idején a fejlett ipari országok között Európában a leghevesebb bankválság Németországban játszódott le, melyhez mélységében csak az egyesült államokbeli hasonlítható. Ez a tény önmagában is érdekessé teszi a válság, s következményeinek vizsgálatát.

A német bankválságnak azonban különös jelentősége van számunkra abból a szempontból is, hogy a pénzügyi problémák áthidalására Németországban alkalmazott módszerek nagyban hatottak a közép-kelet-európai országok, köztük hazánk pénzügyi életére, gazdaságpolitikájára is.

A gazdasági válság és a bankválság közötti kapcsolat nyilvánvaló. A hitelválság kialakulására azonban ez még nem nyújt megfelelő magyarázatot, hiszen nem minden a gazdasági válság által érintett országban következett be ez /ld.:pl. Anglia, Franciaország/. A hitelkrízis Németországban a bankrendszer strukturális gyengeségén nyugodott. A XIX. században a német bankok fő feladata az ország iparosításának finanszírozása volt. Ezért ezek a kereskedelmi, betét- és beruházási bankok egy kombinációját hozták létre /Universalbank/, amely bank-típus a világháború utáni időszakban is jellemző maradt, annak ellenére, hogy sikeres munkájának előfeltétele a jelentős saját tőke volt, amit a háború és az infláció megsemmisített.

A világháború és az inflációs időszak után a hazai tőkeállomány nagy részének megsemmisülése s a növekvő tőkeigény

következtében a tőkeellátottság és tőkeigény között erős feszültség alakult ki Németországban.

Ez volt az alapja a meginduló nagyarányú tőkeimportnak. A külföldi hitelek bevonását megkönnyítette, hogy a nagy kereslet következtében Németországban átlagosan a külföldi kamatok kétszeresét fizették. A külföldi pénzek beáramlásának eredményeként Németország kereskedelmi adóssága 1930 végén 25,6 milliárd RM-ra rugott. Az ország nettó adóssága 15,9 milliárd RM volt. A hitelek nagy részét közvetlenül a gazdaság kapta, a fő hitelező az Egyesült Államok és Hollandia volt. A külföldi hitelek ilyen jelentős bevonásával, a világháború előttihez képest nagyban csökkent a bankok tőkestruktúrájában a saját tőke aránya. A berlini nagybankoknál 1913-ban 1:4, 1929-ben már csak 1:15,5 volt ez a mutató.

Az idegen tőkén belül nőtt a külföldi tőke részesedése. A külföldi adósságok nagy része /14,8 milliárd RM/ rövid lejáratú hitelként került Németországba, amelyekben az átlagosnál is nagyobb /1929: 40 %/ volt a külföldi hitelek aránya.

Az említett körülmények, vagyis a saját és idegen tőke romló viszonya, az idegen tőkén belül a rövidlejáratú hitelek magas aránya, s az ezen belüli igen magas külföldi részesedés nagy likviditási követelményeket támasztott a bankokkal szemben, amelyeknek azok nem feleltek meg. Ennek egyik fő oka a növekvő konkurenciaharc volt. A világháború után folytatódott a német hitelrendszerben a háború előtti időszak tendenciája, a jogi és szervezeti különbségek fennmaradása, de a gyakorolt üzletágak szinte teljes egybemosódása. Ez is alapot adott a bankrendszer túlfejlettségéhez, amely a versenyt fokozva, s a költségeket növelve a likviditás és rentabilitás egymásnak

ellentmondó követelményei közül egyre inkább az utóbbit az előbbi kárára elsőbbséget biztosító üzletpolitika kialakulásához vezetett. A fenti folyamatok eredménye a német bankéletnek a politikai eseményektől való erős függősége volt. A világgazdasági válság kitörése után azonban a német belpolitika életében polarizálódás indult meg, amely a külföldi hitelezők körében nyugtalanságot keltett. Az 1930. szeptember 14-i választások után nagy ütemben megindult a külföldi kölcsönök kivonása. Ez tovább gyengítette a válság reálfolyamatai következtében már egyébként is meggyengült német bankokat. A bankok nem tudtak követeléseik leépítésében lépést tartani a veszteségekkel /követeléseik befagyása, értékpapírállományuk értékcsökkenése stb./.

A német bankrendszer gyengeségeit a Creditanstalt osztrák nagybank bukása hozta felszínre. Ez 1931. május 11-én került nyilvánosságra. A nemzetközi pénzvilágban fokozódott a bizalmatlanság, s szinte a Creditanstalttal egyidőben vonták meg a hiteleket a korábbiaknál nagyobb mértékben a német nagybankoktól. A májusi osztrák bankpánikkal egyidőben a német gazdaságban is nyilvánosságra kerültek egyes nagyvállalatok /Nordstern, Karstadt/ fizetési nehézségei. Ezek, s a német belpolitikai élet fejleményei júniusban tovább fokozták a hitelfelmondásokat. A jegybank számára rendkívül kritikus helyzet alakult ki. Németország e szorult helyzetének orvoslására tette Hoover amerikai elnök június 20-án jóvátételi moratóriumjavaslatát, aminek pozitív hatását azonban a francia ellenállás nagyrészt megsemmisítette.

A Reichsbank nem tudott számottevő külföldi kölcsönhöz jutni, így nem maradt más választása, mint a hitelrestrikció, ami

azonban az adott helyzetben szükségszerűen bankösszeomlásokhoz vezetett. A "gát" a Danatbank esetében szakadt át. Az egyik legnagyobb német bank csődje július 13-án bankpánikhoz vezetett. A kormány által a következő két napra elrendelt bankszünnap természetesen nem volt hosszú ideig fenntartható.

A bankválság megoldása nem volt lehetséges a külföldi fizetőforgalom korlátozása, a kötött devizagazdálkodás bevezetése nélkül, hiszen a külföldi pénzek kiáramlásának megszűnését a bankpolitikai eszközök - mint ez az elmúlt hónapokban bebizonyosodott - nem tudták biztosítani. A devizaügyleteket a több lépcsőben bevezetett szabályozás során engedélyhez kötötték, a devizát kényszerárfolyamon be kellett szolgáltatni a Reichsbanknak stb. A kötött devizagazdálkodással a német valuta egy külső és egy belső valutára szakadt. Ez elvileg lehetővé tette volna a deflációs politika megszüntetését, amit azonban a Brüning-kormány nem ismert fel.

Július 20-tól a fizetési és váltóforgalom korlátozásait négy fokozatban enyhítették, illetve szüntették meg /augusztus 5-re/. Annak a veszélynek a kiküszöbölésére, hogy a gyengének tartott bankokból a többibe utalják át a betéteket, s így azok fizetése képtelenné válnának, létrehozták az "Überweisungsverband E.V."-t. Az egyesülés tagjainak egymás közötti kötelezettségeire vette át a jótállást e szervezet. Nagyobb jelentősége volt az Akzeptbank A.G. megalapításának. Ennek feladata volt, hogy a nehézségekbe került hitelintézeteknek pótlólagos hitel-lehetőséget nyújtson. Ezt a Reichsbank által egyébként el nem fogadott váltók diszkontképessé tételével érte el. 1931 végéig az Akzeptbank 1625 millió RM támogatóhitelt nyújtott. A válság nyilvánvalóvá tette a német bankrendszer intézmény-

rendszerének gyengeségeit. A kormány téves információkhoz jutott, ami gátolta a megelőző intézkedések meghozatalában. Ennek megismétlődése megakadályozására szolgált többek között a bankfelügyelet, amelynek két alapvető intézménye volt: a Kuratorium für das Bankgewerbe és a Reichskommissar für das Bankgewerbe. A széleskörű jogokkal felruházott bankfelügyeleti szervek feladata volt a bankrendszer figyelemmel kísérése; az összgazdasági szempontok érvényesítése a bankügyben; az eredetileg a kormány szándékában álló széleskörű bankszervezések előkészítése; a nagybankok - elsősorban a Danat és a Dresder Bank - problémájának rendezése.

A közjogi hitelintézetek problémáit a takarékpénztári reform volt hivatott orvosolni.

A kormány és a Reichsbank számára egyaránt a legkényesebb probléma a külföldi pénzek kiáramlásának megakadályozása volt. A kérdés politikai vetületei következtében a stillhalte-szerződés megkötését kormányközi tárgyalásoknak kellett megelőzniük. Az augusztus 12-13-án Baselban aláírt stillhalte-megállapodás végső soron az erősebb pozícióban lévő hitelezők kívánságait tükrözte, de már a következő évi meghosszabbításán sikerült a német félnek számos könnyítést elérnie. A nagybankok szanálása során a Reichsbank számottevő érdekeltséghez jutott azokban.

A válság egyik legfeltűnőbb következménye a bankok számának csökkenése volt. Egyaránt csökkent a saját és idegen tőke nagysága a bankoknál. A rövidlejáratú hitelek kivonása és a stillhalte-egyezmények következtében a passzívák esedékessége javult.

A likviditási kvóták a magánhitelbankoknál 1932-re a két évvel korábbihoz képest alig változtak. A bankok az állam, illetve a

Reichsbank segítsége nélkül nem tudták volna hatalmas veszteségeiket elviselni. A segítségnyújtás összege 893 millió RM volt, aminek nagy részét azonban a segélyezettek valamilyen formában visszafizették.

Az állam ilyen erős közvetlen gazdasági szerepvállalása azelőtt ismeretlen volt. A Brüning-kormány szanálási akcióit mind a jobb, mind a baloldal élesen támadta. Ezek az ellentétes oldalról jövő támadások azt sejtetik, hogy a bankválság elsősorban a gazdasági válság éleződésén keresztül hatott a német belpolitikai életre, ezzel járult hozzá a weimari köztársaságban való mindkét oldalon megfigyelhető bizalomvesztéshez, s így végső soron bukásához.

+ + + + +

A dolgozat az idevágó német nyelvű szakirodalom összefoglalásán alapul.

x A dolgozat 1987-ben az OTDK Politikai Gazdaságtan szekciójában indult.